

לשום הדברים על לבו. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם) על זה: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם, אבל אם יבקשו ממנו מחילה יעבור על מדותיו.

פרשת קדשים – נקימה לעומת נקמות

1. ויקרא (פרשת קדושים) פרק יט פסוק יח
לא תקום ולא תטור את בני עמך ואתהבית לרעה קמוף אני ה'!

2. רש"י ויקרא (פרשת קדושים) פרק יט פסוק יח
(יח) לא תקום - אמר לו השאילני מגלך. אמר לו לאו. למחר אמר לו השאילני קרדומך. אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה, אמר לו השאילני קרדומך. אמר לו לאו. למחר אמר לו השאילני מגלך. אמר לו הא לך ואיני כמותך, שלא השאלתני. זו היא נטירה, שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם:

שתי גישות בהגדרת מצוות לא תקום ולא תטור

3. ספר החינוך פרשת קדושים מצוה רמא
משרשי המצוה, שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב עד רע, הוא סיבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצער או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשם יתברך גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב, וכמו שאמר דוד עליו השלום [שמואל ב' ט"ז, י"א] הניחו לו ויקלל כי אמר לו השם יתברך,

4. תלמוד ירושלמי מסכת נדרים פרק ט הלכה ד
גמ' כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך. היך עבידא (כיצד) הוה מקטע קופד (היה חותך בשר) ומחת סכינא לידיו (והסכין שאחז ביד ימין היכה את ידו השמאלית) תחזור ותמחי לידיה. (וכי יעלה על דעתך שיעניש את היד הימנית שהכתה את היד השמאלית? הרי שתי הידים גופו הן ואיך יעניש את עצמו! כך כל ישראל גוף אחד הם ואם חברך עלב בך, לא יעלה על הדעת לעלוב בו, כמו שפוגע בחלק אחר של גופו!)

5. ספר מסילת ישרים פרק יא
גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה - חזק ואמיץ הוא. **והוא קל רק למלאכי - השרת** שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם.

6. תלמוד בבלי מסכת יומא דף כג עמוד א
ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש - אינו תלמיד חכם. - והכתיב לא תקום ולא תטור! - ההוא בממון הוא דכתיב. דתניא: איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה? נקימה, אמר לו: השאילני מגלך, ... וצערא דגופא לא? והא תניא: הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין - עליהן הכתוב אומר ואהביו כצאת השמש בגברתו! - לעולם דנקיט ליה בליביה. (ואם בא אחר לנקום נקמתו בקיום המשפט - ישתוק.) - והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו - מעבירין לו על כל פשעיו! - דמפייסו ליה (לבקש מחילה.) ומפייס.

7. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות לח
ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם) כי אזהרת הנטירה על דבר שבממון, אבל על דברי גאווה ובזז ודרישת רעה מותר

8. חפץ חיים פתיחה - באר מים חיים לאוין אות ח
ומה שציירתי בדבר שאילת ממון ולא ציירתי בפשיטות כגון ששפך עליו דברי בוז משום דהרבה פוסקים סוברים דמן הדין אין עובר על זה בלאו דלא תקום ולא תטור כיון שציערו צער הגוף וראיתם הוא מיומא (דף כ"ג ע"א) דקמשני הגמרא ההוא בממון הוא דכתיב וכו' ע"ש, מזה מוכח דאם ציערו צער הגוף מותר לשום הדברים על לבו ולזכרו

9. בית הבחירה למאירי מסכת יומא דף כג עמוד א
נקימה ונטירה בכל ענינים שבממון אסורה שנאמר לא תקום ולא תטור ואיזו היא נקימה אמר לו השאילני מגלך... וכן בכל דברים שבממון שאין בהם סרך מסירת ממון חבירו למלכות אבל כל שציער את חבירו בגופו הן בהכאה הן בקללה הן באיזה צד של קלון אם האחר מפייסו על זה כראוי לו אף הוא ראוי למחול מלב ומנפש שכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואם הלה אינו מפייסו **מותר לו בנקימה כל שרואה בה מקום** אלא שאם רצה שלא לנקום עליה הוא בעצמו מקומו מושכר לו והוא בכלל העלובים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים שנ' עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כלומר שלא נתמעט אורו לקטרוג הלבנה כמו שהתבאר במסכת חולין ס' ב' ולא עוד אלא שאם רצה למחול מכל וכל ולהעבירה מלבו כל שהוא אדם בינוני תבא עליו ברכה הא מ"מ ת"ח ומלך וכיוצא באלו אף על פי שאינם משתדלים בנקימה מ"מ ראוי להם שלא למחול מכל וכל אלא יהא שמור בלבם לכבוד תורתם ומעלתם ויניחו הענין למי שאינו מקפח שכר בריאה עד שיהא זה נענש עליה... וע"ז אמרו מפני מה נענש שאול על שמחל על כבודו שנאמר ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש

10. שו"ת מים חיים (הלוי) חלק ב סימן פד
ונראה לענ"ד שיש במצוה זאת ערך חינוכי גדול וחשוב ביותר. שכן המסרב להשאיל קרדום לחבירו אין הכרח שעושה זאת מרוע לב אלא מקמצנות, ותורה אסרה עלינו לנהוג עמו באותה מדה ולהשיב לו כגמולו, ואדרבא צייתה לנהוג ברוחב לב ולהשאיל לו אף מבלי להזכיר לו ברמז כיצד הוא עצמו נהג, וזו היא מצות "לא תטור", כדי לחנכו ולשרש מקרבו תכונת הקמצנות. אבל המצער את חבירו צער הגוף, עושה זאת דרך כלל מרוע לב, ולכן ראוי לנהוג בו במדת הדין כפי שהוא נוהג, כדי שגם לו יכאב ויחוש וירגיש מה שאחרים מרגישים כאשר הוא פוגע בהם. וגם זה צעד חינוכי חשוב שיתכן וילמד בכך לתקן דרכיו ומעשיו בעתיד. ובזה נוסף להבין טוב יותר כונת רבינו המאירי שהעתקנו דבריו לעיל, שכתב "מותר לו בנקמה כל שרואה בה מקום", כלומר חושב שהתנהגות זאת תועיל לחנכו לעתיד, אבל אם בטוח הוא שלא יועיל לו מאומה ראוי לותר על הנקמה לגמרי.

11. רמב"ם הלכות דעות פרק ז הלכה ז
הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום, ואף על פי שאינו לוקה עליו דעה רעה היא עד מאד, אלא **ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי** ואינן כדי לנקום עליהם, כיצד היא הנקימה אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך, למחר צריך לשאול ממנו אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך הרי זה נוקם, אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו,

ומה שנראה בזה הוא שרבינו הרמב"ם בגודל אישיות המוסרית ירד לסוף דעתם של הבריות שכאשר פוגעים בהם ומצערם אותם, יצר הנקמה מחלחל בהם, ואין להם שום מטרה חינוכית לחנך את הפוגע ולתקן דרכיו אלא נקמה לשמה, וזו בודאי מדה פסולה היא בתכלית אף שהיא מותרת, ולכן דרך מוסר הבליע בדבריו שראוי לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל הבל ואינו כדאי לנקום (דוק היטב שלא כתב לשון איסור) ובזה יכול אדם להשקיט יצר הנקמה הטבעי שלו ולפחות לרכך אותה, ויוכל לבדוק עצמו היטב אם אמנם כונתו היא למטרה חינוכית. ולבסוף כתב ההלכה כדברי הברייתא בלשון איסור שהוא בממון דוקא.

עדות לנקום נקמתו ואינו נוקם וכמ"ש הרא"ש פ"ק דמכות שכל הרואה דבר ערוה חייב להעיד לקיים ובערת הרע מקרבך

16. משלי פרק כד פסוק יז

בְּנֶפֶל אוֹיֵבֶיךָ אוֹיֵבֶךָ אֶל תִּשְׁמַח וּבִכְשָׁלוֹ אֶל יִגַל לְבָבְךָ:

משלי פרק כד פסוק יז

בְּנֶפֶל אוֹיֵבֶיךָ אוֹיֵבֶךָ אֶל תִּשְׁמַח וּבִכְשָׁלוֹ אֶל יִגַל לְבָבְךָ:

17. רבינו יונה משלי פרק כד פסוק יז

והנה יזהיר כי בנפול הרשע - אויבך, אל תשמח. ויזהיר בזאת את חברו הרשע, שאינו שמח במפלתו לשם שמים, ולא ישנאהו מפני רשעו, רק מפני שהוא אויבו.

18. משנה מסכת אבות פרק ד משנה יט

שמאל הקטן אומר (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו:

19. רבינו יונה משלי - הערות פרק כד הערה 23

ומה בא להשמיענו שמאל הקטן בזה, והלא פסוק שלם הוא ושלמה אמרו, אלא ר"ל שהיה רגיל שמאל לומר פסוק זה מפני שהוא דבר הצריך ובני אדם נכשלים בו, כי גם בהיות האויב רשע אין לשמוח ברעתו בלתי מפני ה' לבדו, רצוננו לומר כי זה הצדיק לא ישמח במפלת הרשעים אך אם כוונת שמחתו מפני שמפלתו כבוד שמים הוא, לא מפני שנאתו אותו, וכל שכן מי שמעשיו מקולקלין כמוהו, ואם יגל לבו בהכשלו רעתו רבה, ולמה הוא שמח והנה הוא כמוהו, ועל כל זה נאמר: "בנפל אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך" ולזה היה מתכוין שמאל לאמרו תדיר.

20. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח עמוד ב

אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? עמד שמאל הקטן ותקנה

21. עולת ראי

אבל ברכה זו, שבתוכה אצורים דברים של שנאה ומשטמה, והאדם, באשר הוא אדם, אי-אפשר כלל שלא תימצא בקרבן איזו שנאה טבעית לאויבי נפשו... צריכה היא לבוא דוקא ממי שכולו טהור וקדוש לה'. על כן עמד שמאל הקטן ותיקנה, ורק הוא באמת ראוי לה, כי הוא אשר דרש תמיד "בנפול אויבך אל תשמח"... (אבות ד, כ, ועי' גם רבנו יונה שם) והסיר מלבבו כל רגש שנאה, גם לשונאי נפשו.

הגורם הראשי להרגשת קיפוח – התבוננות עם העולם מנקודת מבט אישית

22. ויקרא (פרשת קדושים) פרק יט פסוק טו

לֹא תַעֲשׂוּ עֹל בְּמִשְׁפַּט לֹא תִשָּׂא פְּנֵי דָל וְלֹא תִהְדָּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצַדֵּק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ:

23. רש"י ויקרא (פרשת קדושים) פרק יט פסוק טו

לא תשא פני דל - שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו, אזכנו בדין, ונמצא מתפרנס בנקיות: (טו) לא תעשו עול במשפט - מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול, שנאוי ומשוקץ, חרם ותועבה. שהעול קרוי תועבה,

שני סוגי נקמות - נקמה צודקת ונקמה פסולה

13. מתוך אתר פורטל הדף היומי

הרה"ג יעקב הלוי כלאב זצ"ל הרב יעקב הלוי כלאב (תר"ס – 1899, ג' בטבת ה'תשי"ט (1958), היה ר"מ בישיבת כפר הרא"ה ולאחר מכן כיהן כראש ישיבת "משכן ישראל" שהתמזגה לתוך ישיבת מרכז הרב, ולאחר מכן כיהן כר"מ בישיבת מרכז הרב וכרבה של שכונת תל ארזה בירושלים. (בספר עקב ענוה, אות מה) מקשה: מדוע הדוגמה שנתנו חז"ל לאיסור נקימה עוסקת באדם שסירב להשאיל חפץ לחבירו, שאסור לנקום ממנו, הרי לכאורה היה חידוש גדול יותר לומר שאם אדם שבר את קרדומו של חבירו אסור לנקום ממנו, שהרי באופן זה בלי ספק עשה לו עוולה וכעסו מוצדק, ובכל זאת אסור לנקום?

הוא מתרץ שאיסור נקימה ונטירה קיים דווקא כשנוקם ונוטר מחמת שנאת חינם. לכן: אם חבירו סירב להשאיל לו חפץ ולא קיים מצוות גמילות חסדים – אין רשות לאף אחד להקפיד עליו, בדיוק כשם שאם חבירו לא הניח תפילין אין לאדם אחר תביעה עליו, ואם בכל זאת מקפיד זהו בחינם, ואם בגלל זה הוא נמנע מלעשות עמו חסד – זוהי נקימה של חינם. אולם אם חבירו חרף אותו, או קילל אותו או גרם לו נזק אחר – מותר לכעוס עליו ולנקום ממנו, אך זהו בתנאי שהכעס והנקמה יהיו כפי אותה מידה של נזק שנגרמה לו ולא יותר מכך, משום שכל דיני התורה הם לפי מדת הדין המדוקדקת ביותר, ואין בכל התורה כולה דין שאחד חייב לוותר על שלו לחברו

14. רמב"ם הלכות עדות פרק א הלכה ב

היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה, הואיל ואין כבודו שילך לפניו עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע, במה דברים אמורים בעדות ממון, אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור וכן בעדות נפשות או מכות הולך ומעיד שנאמר אין חכמה ואין תבונה לנגד ה', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב.

15. כסף משנה הלכות עדות פרק א הלכה ב

פירש"י אבל באיסורא כגון אשה הבאה לפני חכם להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי אין חכמה לפני ה' נראה מדבריו דדוקא כשרוצים להתיר את האסור אבל אם רוצים לאסור את המותר לא ליזיל ומדנקט כ"מ שיש חילול השם וכו' משמע הכי דאילו באיסור המותר ליכא חילול השם יתברך טפי מהוצאת ממון שלא כדין אבל מדברי רבינו שאחר שכתב אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור חזר וכתב וכן בעדות נפשות או מכות נראה דסבירא ליה דדיני נפשות אף על גב דאי ליכא עדים פוטרין אותו וליכא איסורא דאין לדיין אלא מה שעניו רואות מ"מ חילול השם איכא ... נמי דכשם שאילו היו רוצים להרגו וזה יודע לו זכות היה חייב להעיד להצילו כדי שלא ישפך דם נקי הוא הדין נמי אם רוצים לפוטרו לפי שאין עדים וזה יודע לו חובה שהוא כאילו הרגו לאחר כיון שיועד

סיכום

אחד הלקחים החשובים ממצוות לא תקום ולא תטור. על האדם לבחון האם באמת פגעו בו או שהוא רק מרגיש פגוע. במקום שאדם נפגע לדעת הרבה פוסקים מותר לנקום כדי להשיב את הצדק אך במקום שאדם לא נפגע אלא הוא רק מרגיש פגוע חובתו של האדם להתגבר על רגשותיו ואל לו להשתמש בנקימה ונטירה. מעלה גדולה להתרחק מנקימה ונטירה גם במקום שהיתה פגיעה ולנקות את הלב מכל הקפדה